

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

Кафедра публічного управління та державної служби

Кваліфікаційна робота магістра

на тему

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Виконала студентка 2 курсу,
групи ЗПУА-3-24
Спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»

_____ Наталія ХАРЧЕНКО

Науковий керівник роботи:
кандидат наук з державного
управління, доцент

_____ Катерина ДУБОВИК

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....	9
1.1 Сутність та зміст категорії "гендерна рівність" у сучасному праві.....	9
1.2 Світовий досвід інституційного та правового забезпечення державної гендерної політики.....	17
РОЗДІЛ 2 НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ.....	27
2.1 Законодавче закріплення та структура правового механізму гендерної рівності в Україні.....	27
2.2 Вплив воєнного стану на механізми забезпечення гендерної рівності та роль територіальних.....	33
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....	39
3.1 Громадянське суспільство як ключовий фактор просування принципів гендерної рівності.....	39
3.2 Напрямки вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності в контексті європейської інтеграції.....	51
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЦСР – Цілі сталого розвитку

ВРУ – Верховна Рада України

ГЗН – Гендерно зумовлене насильство

ГОб – Гендерно-орієнтоване бюджетування

ГЧБ – Гендерно-чутливе бюджетування

МОП – Міжнародна Організація Праці

ЄС – Європейський Союз

ОМС – Органи місцевого самоврядування

ЄС – Європейський Союз

СНПК – Сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Гендерна рівність визнана однією з фундаментальних засад демократичної та правової держави, а її забезпечення є ключовим індикатором цивілізаційного розвитку суспільства. В умовах сучасної України, яка обрала курс на європейську інтеграцію та набула статусу кандидата в члени Європейського Союзу, питання формування та ефективного функціонування правового механізму забезпечення гендерної рівності набуває особливої стратегічної ваги. Незважаючи на ратифікацію низки міжнародних актів, зокрема, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та ухвалення спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», існуючі правові інструменти часто виявляються недостатньо ефективними для подолання глибоко вкорінених гендерних стереотипів, прихованих форм дискримінації та стійкої нерівності у сферах праці, політики та прийняття рішень. Додатковим і надзвичайно гострим фактором, що актуалізує дослідження, є повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України. Війна загострила такі гендерно зумовлені ризики як торгівля людьми, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, створила такі нові виклики як працевлаштування жінок-ВПО та забезпечення прав військовослужбовиць, що вимагає негайної оцінки та адаптації існуючого правового механізму. Отже, необхідність глибокого аналізу національного законодавства, виявлення прогалин у правозастосовній практиці та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності є сьогодні критично важливим завданням держави.

Становлення демократичного суспільства вимагає забезпечення рівних можливостей для самореалізації кожної особи, незалежно від статі, віку,

національності чи соціального походження. Проте сучасне законодавство України створює лише правові передумови для такої рівності, але не забезпечує її фактичну реалізацію. Для досягнення реальної рівності прав і можливостей жінок і чоловіків необхідний спеціальний державний механізм. Цей механізм має займатися розробкою, реалізацією, контролем та оцінкою гендерної політики, а також її популяризацією. Метою такого механізму повинно бути сприяння демократичному розвитку суспільства, де обидві статі можуть вільно самовиражатися на рівних умовах. Втілення принципу гендерної рівності є невід'ємною частиною людського прогресу, ключовим елементом демократії та важливою умовою для розбудови правової держави. Сучасні суспільні відносини вимагають повного використання знань, навичок та творчих здібностей жінок. Рівна участь жінок у професійному, політичному та громадському житті повинна поєднуватися з їхньою рівною відповідальністю за прийняття рішень на державному рівні.

Створення ефективного правового механізму, що забезпечить жінкам рівні з чоловіками можливості щодо участі в політичному, культурному житті та доступі до матеріальних ресурсів, є надзвичайно актуальним завданням для сучасного українського суспільства. Забезпечення рівних можливостей для кожного громадянина, гарантії вільного розвитку особистості та повага до честі й гідності жінок нарівні з чоловіками – це виклики, які стоять перед демократичною, правовою та соціальною державою, якою прагне стати Україна.

Теоретичні засади гендерної рівності та правові механізми її забезпечення стали предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. У загальнотеоретичному аспекті значний внесок зробили такі вчені, як О. А. Бірюкова, О. В. Беляєва, С. П. Пахомова, які аналізували сутність гендерних категорій у праві. Питання міжнародно-правового регулювання та імплементації міжнародних стандартів висвітлювалися у працях О. В. Зайцева, Н. О. Крестовської, В. І. Скуратівського. Проблеми національного законодавчого закріплення та функціонування окремих інститутів гендерної політики

досліджували І. М. Коваліско, О. Л. Моніч, Л. А. Огнев'юк. Поряд із вітчизняними науковцями, вагомий вклад у розвиток гендерної юриспруденції та формування світових стандартів правового механізму зробили зарубіжні вчені. Зокрема, американська дослідниця Кетрін Маккіннон розробила концепцію системної нерівності та розглянула сексуальне домагання як форму дискримінації, що вимагає спеціального правового механізму захисту. Марта Файнмен критично проаналізувала традиційні правові підходи до сім'ї та соціального захисту, наголошуючи на необхідності формування правового механізму на основі концепції інституційної відповідальності за вразливість.

Сучасний підхід, що є ключовим для розуміння антидискримінаційного права ЄС, пов'язаний із теорією інтерсекційності, розробленою Кімберлі Креншоу, яка доводить, що правовий механізм повинен захищати від дискримінації, яка виникає на перетині таких ознак як стать, раса, інвалідність. Нарешті, Крістін Літлтон сприяла розвитку ідеї "рівності у відмінності", закликаючи правові системи виходити за рамки формальної рівності та запроваджувати механізми, які компенсують фактичні відмінності між статями. Таким чином, праці зарубіжних авторів забезпечують теоретичну базу для критичного аналізу та вдосконалення національного правового механізму забезпечення гендерної рівності в контексті європейської інтеграції.

Незважаючи на ґрунтовність наявних наукових напрацювань, залишається потреба в комплексному дослідженні, яке б об'єднало аналіз теоретичних засад, критичний розгляд сучасної правозастосовної практики та формування конкретних шляхів удосконалення механізму забезпечення гендерної рівності в контексті європейської інтеграції та нових викликів воєнного часу.

Метою роботи є формування теоретичних положень і практичних рекомендацій, які спрямовані на вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- розкрити сутність та зміст категорії "гендерна рівність" у сучасному праві;
- дослідити світовий досвід інституційного та правового забезпечення державної гендерної політики та визначити найбільш релевантні моделі для України;
- проаналізувати сучасне законодавство та правовий механізм забезпечення гендерної рівності;
- визначити роль, функції та ефективність діяльності державних органів та інститутів у реалізації гендерної політики в Україні;
- надати пропозиції щодо вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності в контексті європейської інтеграції та з урахуванням викликів сьогодення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі формування, реалізації та функціонування правового механізму забезпечення гендерної рівності в Україні.

Предметом дослідження є правовий механізм забезпечення гендерної рівності.

Методи дослідження. У процесі роботи використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод та системний підхід стали основою для вивчення правового механізму як цілісної системи норм, інститутів та процедур. Формально-юридичний метод застосовувався для аналізу та тлумачення конкретних положень національного законодавства. Порівняльно-правовий метод був використаний при дослідженні світового досвіду та порівнянні національних норм з міжнародними стандартами. Метод аналізу та синтезу використовувався для розкладання предмета дослідження на елементи механізму та їхнього подальшого узагальнення. Метод узагальнення та класифікації застосовувався при систематизації законодавчої бази.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані: у нормотворчій діяльності для вдосконалення чинного законодавства та розробки нових регуляторних актів; у правозастосовній практиці державними органами, судами та Уповноваженим ВРУ з прав людини; у навчальному процесі при викладанні дисциплін "Конституційне право", "Права людини", "Гендерна політика".

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

1.1 Сутність та зміст категорії "гендерна рівність" у сучасному праві

Категорія "гендерна рівність" є фундаментальною для сучасного правознавства та державної політики, слугуючи основою демократичних і соціально орієнтованих систем. Її сутність не обмежується лише формальним закріпленням однакових прав для чоловіків і жінок, а охоплює складний та багатоаспектний ідеал, спрямований на усунення дискримінації та досягнення рівних можливостей та результатів у всіх сферах життя.

Ключовим для розуміння правової категорії є розмежування понять "стать" та "гендер". Стать визначається як біологічні, анатомо-фізіологічні ознаки, які розрізняють чоловіків і жінок. Натомість гендер – це соціокультурна категорія, яка відображає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність, атрибути та очікування, які це суспільство вважає доречними для чоловіків і жінок. Правовий механізм, таким чином, оперує саме категорією гендеру, оскільки нерівність у правах і можливостях є не біологічною, а соціально сконструйованою проблемою [71].

Зміст гендерної рівності у сучасному праві визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [3]

На міжнародному рівні це закріплено у статті 1 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка зобов'язує держави-учасниці вживати всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, для досягнення фактичної рівності [22].

У контексті історичної еволюції суспільних відносин, трансформація гендерних ролей протягом останнього століття є очевидною. Сто років тому жінки в багатьох розвинених країнах, включаючи США та Францію, були позбавлені виборчого права, тоді як сьогодні їхня присутність є визначальною на найвищих рівнях влади та бізнесу. Прикладами цієї зміни є діяльність колишньої канцлерки Німеччини Ангели Меркель, першої прем'єр-міністерки Фінляндії Сани Марін, генеральної директорки YouTube Сьюзан Войчицькі, а також першої жінки-генерала в Збройних силах України Людмили Шугалей. Постійно зростає кількість жінок, які здобувають освіту та працюють у науково-технічних спеціальностях, а також обирають професійний шлях у секторі безпеки та оборони, до вересня 2018 року низка посад була офіційно закріплена виключно за чоловіками. Водночас спостерігається і зміна чоловічих ролей: участь чоловіків у догляді за дитиною та виконанні хатніх обов'язків стає загальноприйнятою нормою у світі. Ця соціальна трансформація свідчить про реалізацію прагнення людини до самовираження та професійної реалізації, незалежно від її статі. Відповідно, гендерна рівність виступає однією з ключових умов позитивних соціально-економічних змін, повнішої реалізації прав людини та зміцнення національної безпеки. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок», гендерна рівність – це рівний правовий статус та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє обом статям брати рівну участь у всіх сферах життя суспільства. Досягнення цієї мети передбачає співпрацю та партнерство, а не перерозподіл влади, забезпечуючи рівну участь у процесах прийняття рішень і розподілі ресурсів[46].

Впровадження гендерної рівності в суспільстві є актуальною проблемою для України, оскільки тут все ще зберігається дискримінація жінок. Для викорінення цього явища необхідно подальше вдосконалення законодавства з урахуванням гендерного підходу. Ефективний шлях вирішення проблеми полягає у дотриманні прогресивних принципів і норм, що стосуються гендерної

рівності та містяться в конвенціях і деклараціях Організації Об'єднаних Націй, які мають силу закону як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Сьогодні світ переживає значні зміни у зв'язку з військовими діями в Україні, все це відображається в політиці, державному управлінні, соціальній, культурній та релігійній сферах, а також в економіці. У перехідну епоху до постіндустріального суспільства, де на перший план виходять знання та інформаційні технології, стає очевидним, що творці цих змін – чоловіки та жінки самі зазнають трансформацій. Це зумовило потребу в новій політиці, яка могла б описувати всі перетворення в суспільстві та державі, оскільки на них безпосередньо впливають особистісні характеристики чоловіка і жінки та їхні взаємини. Саме такою політикою стала гендерна політика.

У праві гендерна рівність реалізується через дві основні моделі, які тісно переплітаються у національному законодавстві України:

– формальна рівність – забезпечення рівності перед законом, що вимагає, щоб закон був нейтральним до гендеру і не містив прямих дискримінаційних норм. Цей підхід є основою Конституційних гарантій [28];

– фактична рівність – досягнення рівності результатів. Вона визнає, що через історичні та соціокультурні чинники жінки можуть бути у фактично нерівному становищі. Тому правовий механізм має передбачати такі спеціальні тимчасові заходи як позитивні дії та квоти для прискорення досягнення фактичної рівності. Це ідеї, які розвивали Крістін Літлтон та Кетрін Маккіннон у своїх дослідженнях [68, 69, 41].

Ключовим елементом правового механізму забезпечення гендерної рівності є законодавче визнання та заборона дискримінації. Сучасне право розрізняє кілька форм дискримінації [47];

– пряма дискримінація: встановлення очевидно менш сприятливих умов для однієї статі, наприклад, заборона жінкам обіймати певні посади, якщо це не виправдано особливими вимогами роботи;

– непряма дискримінація: створення нейтральних за формою умов, які на практиці ставлять одну статтю у невідгідне становище, наприклад, вимога про ненормований робочий день, яка обмежує можливості жінок з дітьми;

– сексуальне домагання: небажана фізична, словесна чи невербальна поведінка сексуального характеру, що порушує гідність особи і створює вороже або образливе середовище. Ця форма була глибоко досліджена Кетрін Маккіннон як інструмент гендерного домінування [57].

Окрім цього, у сучасному правознавстві все більше уваги приділяється концепції інтерсекційності, розробленій Кімберлі Креншоу. Вона вимагає, щоб правовий механізм враховував, що особа може зазнавати дискримінації одночасно за кількома ознаками, наприклад, бути жінкою-ВПО з інвалідністю [67].

Невід'ємною частиною правового механізму є позитивні дії, визначені у статті 4 Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" як спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу. Це може включати встановлення квот на представництво в політичних органах чи вступі до освітніх закладів. З точки зору міжнародного права, такі заходи не вважаються дискримінаційними, якщо вони є тимчасовими і спрямовані на виправлення історичної нерівності [46].

На правовий механізм забезпечення гендерної рівності суттєво впливає не лише нормативна база, а й низка соціокультурних чинників, які формують суспільне становище жінок і чоловіків. Критичний аналіз цих чинників необхідний для розуміння того, чому формальна рівність, закріплена законом, не призводить до фактичної рівності у суспільстві.

Серед основних соціальних причин, що породжують гендерну нерівність та вимагають корекції через правовий механізм, слід виокремити:

- гендерні стереотипи;
- гендерні установки.

Ці категорії взаємопов'язані, інтегровані в повсякденне життя і, формуючи світогляд, можуть мати як позитивне так і негативне значення. Усвідомлення їхнього впливу є першим кроком до формування обґрунтованої правової позиції та розробки ефективних антидискримінаційних заходів.

Гендерні стереотипи – це внутрішні установки та стійкі, спрощені уявлення щодо місця, ролі, поведінки та значення чоловіка і жінки у суспільстві та родині. Вони слугують механізмом, що забезпечує закріплення і трансляцію з покоління в покоління усталених гендерних ролей.

У науковій літературі, як правило, виокремлюють три основні групи гендерних стереотипів:

- стереотипи маскулінності-фемінінності:

- маскулінність традиційно асоціюється з інструментальними рисами: активністю, домінантністю, упевненістю в собі, агресивністю, логічним мисленням та здатністю до лідерства. Ці характеристики сприймаються як "активно творчі";

- фемінінність, навпаки, пов'язана з експресивними характеристиками: залежністю, турботливістю, емоційністю, та розглядається як "пасивно-репродуктивне начало" з ризиком низької самооцінки.

Стосовно стереотипів щодо розподілу сімейних і професійних ролей варто зазначити, що традиційно жінці приписується пріоритет у приватній сфері – роль домогосподарки, матері, та відповідальність за сімейні взаємини і народження дітей. Чоловікові приписується активність у публічній сфері – професійний успіх, громадське життя та повна відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї. До стереотипів визначених специфікою змісту праці жіноча праця традиційно визначається як виконавська, обслуговуюча та елемент експресивної сфери, що призводить до концентрації жінок у таких "жіночих" секторах як торгівля, охорона здоров'я та освіта. Чоловіча праця розглядається як творча й керівна, що належить до інструментальної сфери діяльності та забезпечує домінантну позицію у високооплачуваних і владних секторах економіки.

Розглянемо правовий зв'язок стереотипів та нерівності. Наявність таких стереотипів призводить до непрямой дискримінації, коли зовнішньо нейтральні правові норми чи адміністративні рішення, засновані на стереотипних уявленнях, ставлять одну статтю у невідгідне становище. Це, зокрема, проявляється у "скляній стелі" – невидимій перешкоді для кар'єрного зростання жінок та "скляному ескалаторі" – швидкому просуванню чоловіків у традиційно жіночих сферах [8].

Процеси формування гендерної ідентичності та гендерних установок визначають суспільну поведінку і правозастосовну практику. Гендерні уявлення є первинним знанням, яке закладається вже у дошкільному віці та формує основу гендерної ідентичності особистості. Ці уявлення відтворюють узагальнений образ маскулітності, фемінітності, а також, у сучасних моделях, андрогінності чи статевої недиференційованості, які засвоюються у процесі гендерної соціалізації. Саме сформовані гендерні уявлення дозволяють особистості набувати індивідуального гендерного досвіду, який простежується в поведінкових, емоційних та мотиваційних проявах. Важливо підкреслити, що ці уявлення формуються не спонтанно, а під потужним впливом гендерних стереотипів, настанов, знань та цінностей, які свідомо чи несвідомо транслиуються кожним суспільством, нацією та родиною. Гендерна ідентичність охоплює статево-самоусвідомлення та відповідну гендерну поведінку. Остання, по суті, є статевотипізованою, оскільки виникає і функціонує в процесі соціалізації під впливом нав'язаних стереотипів. Гендерна ідентичність особистості виявляється у виборі соціальних ролей, які приймаються до засвоєння, характері їх виконання та максимальних життєвих цілях, що ставить перед собою людина. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити два основні типи гендерних установок свідомості, які безпосередньо впливають на ставлення до гендерної рівності та ефективність правового механізму [7].

По перше це патріархальні установки, які є наслідком традиційних суспільних моделей і мають такі характерні особливості як:

- домінування ролей, коли чоловікові належить провідна, активна роль у сім'ї та суспільстві, тоді як жінці відводиться підпорядкована, пасивна;

- диференціація цінностей, а саме переконання, що життєві цінності жінок і чоловіків різні, сім'я і кохання – основні цінності для жінок, тоді як кар'єра, справа і самореалізація поза сім'єю – пріоритети чоловіків; – визнання глави сім'ї шляхом надання переваги сімейним стосункам, де чоловік є главою сім'ї та робить основний внесок у бюджет;

- осуд нетипової поведінки, а саме осуд жінки, у якої домінують орієнтації на кар'єру, професійні досягнення та самореалізацію поза сімейним колом;

- біологічний детермінізм: уявлення про те, що патріархальна модель суспільства є природною та зумовлена виключно біологічними статевими відмінностями.

По друге це феміністичні установки. Ці установки свідомості спрямовані на подолання традиційної ієрархії та сприяють формуванню правової свідомості, орієнтованої на рівність:

- засудження біологічного обґрунтування шляхом несприйняття використання біологічних відмінностей для впровадження жорстко закріпленого, підпорядкованого становища жінки в сім'ї та суспільстві;

- несприйняття жорстких ролей шляхом засудження існування суворо закріплених чоловічих і жіночих ролей у сім'ї та суспільстві;

- визнання нерівності можливостей чином переконання, що жінки й чоловіки в сучасному суспільстві мають неоднакові можливості для самореалізації, і визнання цього стану несправедливим;

- цінність самореалізації за допомогою підходу, згідно з яким для жінки високу цінність мають професійні досягнення, кар'єра та прагнення до самореалізації в різних сферах суспільного життя;

- рівна батьківська участь, а саме прагнення до рівної участі батька й матері у вихованні дитини;

– засудження об'єктивації шляхом засудження ставлення до жінки як до об'єкта сексуального пригнічення.

Таким чином, сутність та зміст категорії "гендерна рівність" у сучасному праві є комплексним, охоплюючи формальні гарантії рівності прав, заборону всіх форм дискримінації та активне застосування правових інструментів для досягнення фактичної рівності можливостей та результатів у суспільстві.

Ефективний правовий механізм забезпечення гендерної рівності не може обмежуватися лише боротьбою з прямою дискримінацією, а мусить включати інструменти для подолання закорінених соціальних стереотипів, які є джерелом структурної та непрямой нерівності. З огляду на це, незважаючи на законодавче закріплення формальної рівності, саме патріархальні установки та стереотипи є потужним бар'єром для фактичної реалізації прав. Вони обмежують всебічний розвиток особистості, заважаючи вибору роду занять – поділ на «чоловічі» та «жіночі» професії та повній самореалізації.

Ефективність правового механізму забезпечення гендерної рівності, отже, залежить від його здатності впливати не лише на законодавчі норми, а й на ці соціокультурні детермінанти, сприяючи формуванню феміністичної правової свідомості у суспільстві.

Важливою передумовою врахування питань гендерної рівності є обізнаність представників державної влади України з законодавчими та інституційними механізмами забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, в тому числі - міжнародними стандартами у сфері гендерної рівності, зафіксованими у міжнародних договорах. Знання правових норм, понять та визначень гендерної рівності, утиску, дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань сприятимуть їх ідентифікації у мові та поведінці для захисту від нерівності та дискримінації.

1.2. Світовий досвід інституційного та правового забезпечення державної гендерної політики

Гендерна рівність є невід'ємною фундаментальною цінністю та основоположним принципом Європейського Союзу, закріпленим у його основоположних договорах, починаючи з Римського договору, який було укладено у 1957 році, та послідовно підтвердженим у Хартії основних прав. Це зобов'язання позиціонує ЄС як глобальний орієнтир рівності та соціальної інтеграції.

Удосконалення державної гендерної політики в Україні вимагає глибокого аналізу та адаптації успішного світового досвіду. Найбільш вдалою та комплексною визнається практика більшості країн Європейського Союзу. Успіх цієї політики пояснюється двома взаємодоповнюючими факторами: ефективною державною стратегією із забезпечення рівноправ'я та планомірним формуванням гендерно-чутливої суспільної самосвідомості. Фундаментальна реалізація принципу гендерної рівності в цих країнах здійснюється через національні механізми, ключовими детермінантами яких є законодавство та спеціальні державні інститути, покликані забезпечувати рівність. Європейське співтовариство на всіх інституційних рівнях визнало гендерну рівність критично важливою для забезпечення сталого економічного зростання та повноцінного соціального розвитку. Практична дієвість заходів гендерного інтегрування напряму залежить від їхнього комплексного фінансування, тому переважна більшість країн ЄС активно запровадила практику гендерно-орієнтованого бюджетування на муніципальному рівні.

Первинне законодавство ЄС послідовно регламентує загальні принципи гендерної рівності. Як зазначає Н. В. Щербак, рівність між чоловіками та жінками стала невід'ємною частиною «європейського проєкту» і посідає центральне місце в усій діяльності Спільноти [59].

Принцип заборони дискримінації зазначен Хартією основних прав Європейського Союзу (ст. 21, 23), яка забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою статі та гарантує рівність у всіх галузях, включаючи працевлаштування та винагороду [61]. Консолідований варіант Договорів 2010 року підтверджує, що Союз ґрунтується на цінностях, серед яких – рівність жінок і чоловіків.

Європейська комісія, розвиваючи цей принцип, сфокусувалася на «новітній гендерній концепції». Ця концепція передбачає стратегічний перехід від принципу рівного ставлення до «концепції позитивної дії» – гарантування відповідних соціальних стандартів. Сучасний європейський підхід до просування гендерної рівності характеризується «двосторонньою стратегією»: поєднанням систематичної інтеграції гендерної перспективи в усі політики, відомої як гендерний мейнстрімінг, з цілеспрямованими діями щодо боротьби з конкретними формами дискримінації та розширення прав і можливостей жінок. Сьогодні загально визнаним є ефективність подвійного підходу до гендерної рівності, який поєднує гендерний мейнстрімінг та конкретні заходи для покращення становища жінок.

Зокрема, Стратегія гендерної рівності ЄС на 2020–2025 рр. ставить за мету припинення гендерного насильства, боротьбу зі стереотипами та усунення гендерних розривів у різних сферах, включаючи: ринок праці, оплату праці, пенсії та досягнення гендерного балансу в прийнятті рішень [38].

З цією метою Європейська комісія ініціювала кампанію з боротьби зі стереотипами та розробила пропозиції щодо обов'язкових заходів для прозорості оплати праці.

Інституційне посилення політики ЄС відбулося зі створенням у 2006 році Європейського інституту з питань гендерної рівності EIGE, штаб-квартира якого розташована у Вільнюсі і є автономним органом ЄС, що слугує «європейським центром знань» про гендерну рівність [50]. Його місія полягає в інтеграції принципів рівності в державну політику ЄС та країн-членів, підвищенні обізнаності та наданні технічної допомоги місцевій владі, зокрема, для збору та

аналізу порівнянних даних. У 2021 році EIGE сфокусував свою діяльність на трьох пріоритетах Стратегії ЄС 2020–2025: гендерне насильство, економіка та Європейська зелена угода [33].

Ключем до глобальної структури є Порядок денний сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй на період до 2030 року, який визначає окрему мету – Ціль сталого розвитку 5: досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат – водночас зобов'язує враховувати гендерні перспективи в усіх інших цілях, наприклад, у сфері зайнятості, освіти та зменшення нерівності. Цей підхід є основоположним і для Порядку денного ООН зі сталого розвитку до 2030 року, що включає окрему Ціль сталого розвитку 5, присвячену розширенню прав і можливостей жінок та дівчат, а також інтегрує гендерні аспекти в інші цілі.

Значний вплив на розвиток міжнародного та європейського права мала Стамбульська конвенція. Це перший міжнародний юридично обов'язковий документ, який комплексно врегульовує проблему насильства щодо жінок, визнаючи його видом дискримінації та порушенням прав людини. Конвенція передбачає комплексні заходи превенції, захисту постраждалих та криміналізації таких діянь, як примусовий шлюб чи каліцтво жіночих геніталій. Україна ратифікувала Конвенцію у 2022 р [62].

Рада Європи, прагнучи забезпечити узгоджену політичну систему, започаткувала у 2012 р. Трансверсальну програму гендерної рівності. У рамках цієї ініціативи затверджено «Стратегію гендерної рівності на період 2024-2029 рр.». Стратегія акцентує увагу на необхідності міжсекторального підходу, який має приносити користь не лише жінкам, а й особам, які стикаються з множинними та перехресними формами дискримінації [65].

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС у розділі 5 безпосередньо зобов'язує Україну забезпечувати гендерну рівність та рівні можливості у сферах зайнятості, освіти, прийняття рішень та економічної діяльності, а також подолати дискримінацію в усіх її формах [53].

Міжнародна спільнота визнає три провідні інструменти, які формують політику щодо інклюзивної відповідальності бізнесу та прав людини:

- керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини;
- тристороння декларація МОП щодо багатонаціональних підприємств;
- рекомендації ОЕСР для багатонаціональних підприємств.

Тристороння декларація МОП, оновлена у 2022 році, надає урядам, соціальним партнерам і підприємствам вказівки щодо прав людини, пов'язаних із працею. Вона підкреслює, що уряди повинні проводити політику, спрямовану на сприяння рівності можливостей і ставлення у сфері зайнятості та усунення будь-якої дискримінації.

Діяльність МОП у цій сфері закріплена низкою ключових Конвенцій:

– Конвенція № 100 запроваджує принцип рівної винагороди для чоловіків і жінок за працю рівної цінності Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 [24].

– Конвенція № 111 встановлює принцип усунення прямої та непрямой дискримінації за ознакою статі щодо доступу до професійної підготовки та роботи Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 [20].

– Конвенція № 156 заохочує баланс між роботою та сім'єю для працівників із сімейними обов'язками Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 [25].

– Конвенція № 183 забезпечує охорону материнства – мінімум 14 тижнів оплачуваної відпустки, захист від звільнення та дискримінації Конвенція про перегляд Конвенції про охорону материнства 1952 року № 183 [23].

– Конвенція № 190 визнає право кожної особи на сферу праці, вільну від насильства та домагань за ознакою статі Конвенція про викорінення насильства та домагань у сфері праці № 190 [19].

Для усунення гендерного розриву в оплаті праці уряди повинні приймати та забезпечувати дотримання законів, які: гарантують рівні можливості, встановлюють і застосовують право на «рівну оплату праці», сприяють

соціальному діалогу, запроваджують заходи для підтримки прозорості заробітної плати та встановлюють адекватну мінімальну заробітну плату.

Необхідність локалізації цих принципів є надзвичайно важливою, оскільки рішення, прийняті на місцевому рівні, мають найбезпосередніший вплив на повсякденне життя громадян. Отже, ефективна реалізація гендерної рівності в Європі залежить не лише від директив ЄС, а й від активного розвитку інституційних та правових механізмів у державах-членах, зокрема на субнаціональному та муніципальному рівнях.

Практична дієвість заходів гендерного інтегрування напряду залежить від їхнього комплексного фінансування. У цьому підрозділі досліджується надійна система, створена європейськими та міжнародними органами, такими як Рада Європи, Європейський інститут гендерної рівності та Міжнародна організація праці, для забезпечення гендерного паритету «згори донизу». Центральна увага приділяється інституційним інноваціям, впровадженням місцевими та регіональними органами влади, зокрема в децентралізованих системах, які демонструють найкращий досвід у трьох критичних сферах:

- правові та інституційні квоти: механізми забезпечення збалансованого представництва в політичних та адміністративних органах прийняття рішень;
- гендерно-орієнтоване бюджетування: інструменти, що використовуються для аналізу та коригування розподілу місцевих бюджетів, щоб державні витрати відповідали конкретним потребам жінок і чоловіків та зменшували існуючу нерівність;
- підтримка балансу між роботою та особистим життям та недискримінації: прогресивні трудові стандарти, політика обов'язкової батьківської відпустки та антидискримінаційне законодавство, включаючи прозорість оплати праці та насильство на робочому місці, які створюють необхідні соціально-економічні умови для рівної участі жінок на ринку праці.

У контексті місцевого самоврядування ключовим документом є Резолюція 176/2004 Конгресу місцевих і регіональних органів влади Ради Європи. Вона

запропонувала країнам публічно взяти на себе зобов'язання щодо гендерної рівності та розробити місцеві плани досягнення рівності для ефективного розподілу ресурсів, покращення процесу прийняття рішень та зміцнення демократії [52].

Практичне застосування цих принципів на місцевому рівні ініціювала Європейська хартія з питань рівності між жінками та чоловіками в суспільному житті (2006 р.), розроблена Радою європейських муніципалітетів і регіонів. Хартія, спеціально спроектована для органів місцевого самоврядування, базується на шести ключових принципах, зокрема на рівності як основному праві людини, неприйнятності дискримінації, демократизації суспільства (стала участь у прийнятті рішень) та, що особливо важливо, на гендерному підході до планування місцевих бюджетів [33].

Важливу роль у розвитку гендерної політики в умовах децентралізації відіграє «Мережа партнерів з розвитку з децентралізації та місцевого врядування», заснована у 2006 році. Мережа є глобальним центром для обміну знаннями та координації, який прагне інтегрувати гендерну рівність як основну тему в усі навчальні заходи. Мережа забезпечує краще розуміння викликів, пов'язаних із встановленням гендерно-чутливого та трансформаційного підходу до децентралізації [63].

На місцевому рівні світовий досвід демонструє різні типи спеціалістів із питань підзвітності, які забезпечують виконання гендерних та етичних положень:

- муніципальний Омбудсмен незалежно розслідує рішення та дії місцевої адміністрації;
- уповноважений із питань доброчесності звітує місцевим радам і незалежно застосовує кодекси професійної етики;
- ради з питань стандартів створюються при органах місцевого самоврядування для швидкого розгляду скарг щодо порушень етичних кодексів,

можуть накладати штрафи та тимчасово відсторонювати членів ради за некримінальні сексуальні домагання та іншу заборонену поведінку.

У контексті відновлення України важливою є ініціатива ООН Жінки в Україні щодо залучення політичного радника з гендерних питань при Міністерстві у справах громад, територій та розвитку інфраструктури. Це дозволить встановити конкретні цілі та завдання, узгоджені з цілями сталого розвитку, для забезпечення рівності, прозорості та відсутності гендерних упереджень.

Європейський досвід демонструє, що завдяки послідовним зусиллям більшість країн Північної Європи (Данія, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Швеція) досягли майже повного гендерного збалансування серед представниць державної влади, ставши взірцем паритетної демократії [38, 41].

Усі країни ЄС у період 70–90-х років ухвалили закони про рівність прав та можливостей і сформуvalи консолідоване антидискримінаційне законодавство.

До особливостей гендерної політики країн Північної Європи варто виділити такі складові як:

– сфера зайнятості та сімейний догляд: приділяється пильна увага до гендерної рівності у сфері зайнятості. Створюється система догляду за дітьми за допомогою муніципальних та приватних дитячих навчальних закладів, що дозволяє батькам брати участь у трудовому житті та навчанні на рівних правах. Важливою є практика врахування доходів сім'ї при встановленні плати за дитячий садок.

– батьківські відпустки: жінки, які працюють, мають право на оплачувану відпустку 80–100% зарплати. Особливістю є паритетність умов для матері та батька. Наприклад, у Швеції з 1974 р. загальна тривалість відпустки 480 днів, з яких мінімум 60 днів зобов'язаний взяти батько, інакше вони пропадають. Завдяки такій політиці, понад 90% чоловіків у ЄС користуються правом декретної відпустки;

– подолання розриву в оплаті праці: Наприклад, у Данії ухвалено Закон «Про рівну оплату праці чоловіків і жінок», що поширюється на державний і приватний сектори. У Швеції запроваджено правило квотування статей, мінімум 40% робочих місць для кожної статі. З 1994 р. роботодавці зі штатом від 10 осіб зобов'язані щорічно надавати відомості про гендерні розриви оплати праці для виявлення дискримінації. У Фінляндії співробітники, які зазнали дискримінації за ознакою статі, мають право на матеріальну компенсацію та відшкодування морального збитку.

У Данії, Швеції та Ісландії за реалізацію гендерної політики відповідають спеціальні міністри. У Швеції підпорядкований міністру відділ з питань рівноправ'я статей координує політику, розробляє теоретичну базу, формує бюджет та освітні програми для держслужбовців.

У зазначених країнах діють місцеві ради з рівноправ'я з консультативно-рекомендаційним статусом, які координують дії між громадськістю та державними установами.

На муніципальному рівні створюються комісії з рівних можливостей, які здійснюють територіальний моніторинг і контроль за реалізацією гендерної програми, аналізуючи діяльність роботодавців.

Так у Швеції з 1995 р. посада експерта закладена у штат губернських правлінь.

У Норвегії аналогічні функції виконують координатори із проблем жінок, які стимулюють жіноче підприємництво та посилюють «жіночу складову» місцевої влади.

У Швеції функціонує рада профспілкових об'єднань і громадських рухів з питань рівноправ'я.

У Данії – датський інформаційний центр з жіночої та гендерної проблематики, який має базу даних експерток для посилення наукового підходу.

У Чорногорії у співпраці з ОБСЄ з 2013 р. створено мережу муніципальних координаторів.

Після навчання та підписання двосторонніх меморандумів більшість муніципалітетів розробили місцеві плани дій, які передбачають кошти у бюджетах. Місцеві плани дій охоплюють вісім обов'язкових напрямків: доступність прав людини, освіта, економіка, охорона здоров'я, боротьба з насильством, ЗМІ, прийняття рішень та інституційні механізми [33].

В Австралії через програми наставництва та навчання з розвитку лідерства досягнуто зростання представництва жінок у місцевих радах до рекордних 38% [35].

У Канаді федерація канадських муніципалітетів створила муніципальну школу передвиборчої кампанії для наставництва та навчання жінок без політичного досвіду [34].

Франція інтегрувала ідеологію гендерного паритету в Конституцію та розробила конкретні заходи: регламентування мінімальної частки жінок у складі комісій із професійних іспитів, залучення рівного числа чоловіків та жінок на посади в державних органах та введення цільових установок для забезпечення збалансованого представництва на керівних посадах. У Фінляндії з 2002 року внесено поправки до Закону, якими запроваджено гендерну квоту не менше 40% однієї статі для виконавчих органів влади, включно з муніципальним рівнем [64].

Аналізуючи комплексні правові та інституційні структури підтримки, розроблені по всій Європі, цей розділ має на меті забезпечити науково обґрунтовану основу для зміцнення державної гендерної політики в Україні в умовах поточних процесів децентралізації та післявоєнного відновлення.

Аналіз світового досвіду свідчить, що успіх гендерної політики у децентралізованих державах залежить від комплексного інституційного та правового підходу, що поєднує нормативне закріплення паритету та розвиток соціальних механізмів підтримки, до яких входять охорона материнства та батьківства і гендерно-орієнтоване бюджетування. Нормативно-правове регулювання гармонізації гендерних паритетів в Україні має базуватися на міжнародних актах та інтерпретації передового світового досвіду, формуючи

інноваційний підхід із врахуванням змінених акцентів у сфері прав та можливостей жінок і чоловіків.

Для удосконалення державної гендерної політики в умовах децентралізації в Україні доцільно:

- розробити місцеві плани обов'язкової систематичної освітньої підготовки з питань гендерної рівності та прав жінок для працівників ОМС, правоохоронних органів та інших суспільно важливих організацій;

- створити Кодекс гендерної поведінки та протидії дискримінації для працівників місцевих органів влади із забезпеченням його обов'язкового виконання;

- продовжити зусилля у співпраці з міжнародними партнерами щодо гарантування можливостей для постійного працевлаштування, безперешкодного доступу до правосуддя, охорони здоров'я та соціального захисту для усіх громадян, особливо постраждалих від війни;

- забезпечити розширення доступу до послуг із психологічного здоров'я для чоловіків і жінок, постраждалих від збройного конфлікту;

- запровадити практику формування консультативно-дорадчих органів із гендерних питань при місцевих органах влади, що матимуть функцію контролю та комунікації, за прикладом рад із рівноправ'я країн Північної Європи.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 Законодавче закріплення та структура правового механізму гендерної рівності в Україні

Структура національного правового механізму забезпечення гендерної рівності в Україні базується на фундаментальних міжнародних зобов'язаннях. Основні міжнародні документи у сфері прав людини та гендерної рівності, які визнані Україною, включають:

- Загальну декларацію прав людини [14];
- Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права [29];
- Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і культурні права [30];
- Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [22];
- Пекінську Декларацію та Платформу дій задля рівності, розвитку і миру [42];
- Конвенції Міжнародної організації праці № 100, № 111, № 156 [20,24,25];
- Європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та Європейську соціальну хартію [12,21];
- Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та інші [20, 24, 25, 27].

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ратифікована Україною у 1981 році, відіграла ключову роль у забезпеченні гендерної рівності. Згідно з Конвенцією, держави взяли зобов'язання: включити принцип рівноправності чоловіків і жінок до своїх національних конституцій або іншого відповідного законодавства й забезпечити за допомогою закону практичне здійснення цього принципу; вживати відповідні законодавчі та інші заходи, включаючи санкції, з метою заборони будь-якої дискримінації щодо

жінок; встановити юридичний захист прав жінок на основі рівності з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок від будь-якого прояву дискримінації та інше.

Контроль за виконанням положень Конвенції здійснює Комітет ООН з ліквідацію дискримінації щодо жінок – експертний орган ООН, заснований з цією метою (ст. 17).

Кожні 4 роки Комітет розглядає державні доповіді. На основі вивчення доповідей Комітет ухвалює заключні зауваження, які містять перелік конкретних рекомендацій державам-учасницям щодо виконання їхніх зобов'язань (ст. 18 Конвенції).

Після розгляду Комітетом ООН 8-ї періодичної доповіді України (66-а сесія, 14 лютого 2017 року, м. Женева), Комітет надав Україні відповідні заключні зауваження і рекомендації щодо діяльності у сфері забезпечення гендерної рівності та недискримінації, які стосуються, зокрема, і судочинства [16].

Ратифікувавши ключові міжнародні документи у сфері прав людини та гендерної рівності, Україна взяла на себе зобов'язання щодо втілення міжнародних стандартів дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільстві; а також визнала практику Європейського суду з прав людини як джерело права України, в тому числі з питань, що стосуються належного розуміння принципу рівних прав та можливостей жінок та чоловіків (відповідно до Закону України „Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” (ст. 17) [44].

На виконання міжнародних зобов'язань наша держава включила принцип гендерної рівності до Конституції України (ст. 24, 21), де проголошується, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі...», що «рівність прав жінки та чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками

можливостей у суспільно-політичній та культурній діяльності, у одержанні освіти та професійної підготовки, у праці та винагороді за неї...».

Практичне втілення принципу рівності статей забезпечив Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.). "Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України", – зазначено у Преамбулі до нього. В Статті 1. Закону дається визначення ключових термінів: «рівні права жінок і чоловіків»; «рівні можливості жінок і чоловіків»; «гендерна рівність», «гендерно-правова експертиза», «дискримінація за ознакою статі», «позитивні дії», «сексуальні домагання». Закон також передбачає право особи, яка вважає, що стосовно неї мала місце дискримінація за ознакою статі, чи вона стала об'єктом сексуальних домагань, на звернення зі скаргою до державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду – в порядку, визначеному законом (ст. 22 Закону).

Додатково, у 2012 р. було прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (№ 5207-VI), який у тому числі забороняє утиски, пряму, непряму дискримінацію за ознакою статі. У 2014 р. внесено зміни до даного Закону (згідно із Законом № 1263-VII від 13 травня 2014 р.), які стосуються механізмів розгляду скарг та застосування санкцій в разі дискримінації за ознакою статі. У статті 14 Закону зазначається, що у разі надання позивачем фактів, які підтверджують, що мала місце дискримінація, обов'язок доведення необґрунтованості позовних вимог у цій частині покладається на відповідача. Серед сфер, на які поширюється Закон, виокремлена сфера Правосуддя (Стаття 4 Закону).

Особливе місце у правовому механізмі посідає законодавство, спрямоване на боротьбу з гендерним насильством. У грудні 2017 року Верховна Рада України прийняла:

– Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в якому дається визначення домашнього насильства та чотирьох його видів – економічного, фізичного, психологічного, сексуального, а також визначаються інші терміни;

– Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [45].

Слід зазначити, що Україна ратифікувала у 2022 Конвенцію Ради Європи про попередження насильства щодо жінок і домашнього насильства та боротьбу з цими явищами. Це був довгий шлях до нашої країни. В суспільстві виникло багато протиріч але все ж таки Конвенцію Україна ратифікувала [26].

На рівні державних програм боротьба з гендерною нерівністю також визначена як пріоритет. Необхідність боротьби з гендерними стереотипами, запобігання проявам упередженості, утисків і дискримінації за ознакою статі виокремлені в якості пріоритетних завдань в:

– Державній соціальній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

– Національній стратегії у сфері прав людини;

– Національному плані дій з виконання Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»;

– Національному плані дій з виконання заключних зауважень CEDAW, які охоплюють, з-поміж інших, сферу судочинства [51].

Окремим важливим структурним елементом правового механізму є міжнародні зобов'язання щодо дотримання принципу неупередженості та рівності у судочинстві. Значимість обізнаності суддів з міжнародними

правовими документами, в тому числі у сфері рівності та недискримінації, підкреслюється у таких міжнародних документах:

- Монреальській універсальній декларації;
- Європейській хартії про закон «Про статус суддів» (Ліссабон, 1998 р.);
- Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки;
- Загальній рекомендації №33 щодо доступу жінок до правосуддя (2015 р.);
- Заключних зауваженнях і рекомендаціях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, наданих Україні після розгляду 8-ї періодичної доповіді України (66-а сесія, 14 лютого 2017 року, м. Женева);
- Бангалорських принципах поведінки судді, схвалених у Резолюції 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року;
- Європейська хартія про закон «Про статус суддів»;
- Рекомендація CM/Rec 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17.11.2010;
- Загальна рекомендація № 33 щодо доступу жінок до правосуддя : Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) від 03.08.2015. CEDAW/C/GC/33;
- Заключні зауваження щодо восьмої періодичної доповіді України : Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, 66-а сесія (13–17 лютого 2017 р., м. Женева). CEDAW/C/UKR/CO/8 [2, 13, 31, 60].

Для прикладу, у Ст.183 Бангалорських принципів зазначається, що «суддя повинен знати міжнародні та регіональні правові документи, які забороняють дискримінацію щодо вразливих груп у суспільстві, зокрема – Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. У Загальній рекомендації № 33 щодо доступу жінок до правосуддя наголошується на необхідності підвищення кваліфікації суддів у сфері застосування міжнародних правових документів, що стосуються прав людини, включаючи Конвенцію і

правову практику Комітету, а також у сфері застосування законодавства, що забороняє дискримінацію по відношенню до жінок».

Серед низки бар'єрів і обмежень, що перешкоджають здійсненню жінками їх права на доступ до правосуддя нарівні з чоловіками, у Загальній рекомендації №33 виокремлюються гендерні стереотипи, які «спотворюють сприйняття, що призводить до прийняття рішень, заснованих на упередженнях і міфах»; «ставлять під загрозу неупередженість і сумлінність судової системи». У зв'язку з цим Комітет рекомендує запроваджувати «інформаційно-освітні програми для працівників системи правосуддя, спрямовані на подолання гендерних стереотипів і врахування гендерного підходу у всіх аспектах судочинства»; а також «поширювати в різних форматах матеріали з ознайомлення жінок з їх правами людини та існуючими механізмами доступу до правосуддя»; «надавати підтримку ЗМІ і залучати їх до налагодження постійного суспільного діалогу про права людини жінок, зокрема, щодо доступу до правосуддя» [33].

Бангалорські принципи поведінки судді встановлюють вимогу дотримання справедливого та рівного ставлення, яке вважається найважливішим атрибутом правосуддя (Цінність 5. Рівність). Принцип рівності означає, що суддя зобов'язаний не допускати проявів упередженості чи дискримінації за ознакою статі; уникати стереотипних уявлень, що ґрунтуються на міфах чи забобонах; коментарів, висловів, жестів чи дій, які можна обґрунтовано сприйняти як доказ зверхності чи неповаги. При цьому суддя має не лише подавати особистий приклад, пропагувати стандарти справедливого, рівного, гендерно чуйного ставлення і поведінки, але й запобігати проявам неналежної поведінки з боку працівників апарату суду, учасників процесу та журналістів; не допускати байдужості чи бездіяльності, яка може бути сприйнята як приховане схвалення такої поведінки.

Зобов'язання щодо дотримання принципу неупередженості та рівності у судочинстві визначені також у:

- Рекомендації 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки»;
- Рекомендаціях Бернської конференції (2016 р.) «Щодо гарантування рівного доступу жінок до правосуддя» [6];
- Плані дій Ради Європи щодо судової незалежності та безсторонності на 2016-2021 рр. У Плані дій РЄ щодо судової незалежності та безсторонності, зокрема, акцентується увага на необхідності забезпечення неупередженості суддів шляхом «подолання негативного впливу стереотипів на процес прийняття судових рішень. «Запобігання гендерним стереотипам та сексизму й боротьба з такими явищами» визначено в якості стратегічної Цілі №1 у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, а серед завдань і заходів Стратегічної Цілі №3 – «Забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя» виокремлено: подолання гендерних стереотипів, табу, упередженості, необізнаності, дискримінаційного ставлення, які часто стають перешкодою на шляху рівного доступу до правосуддя [36, 37, 39, 40, 64, 66].

2.2 Вплив воєнного стану на механізми забезпечення гендерної рівності та роль територіальних

24 лютого 2022 року в Україні, відповідно до Указу Президента № 64/2022, був оголошений та затверджений Законом № 2102-ІХ правовий режим воєнного стану [55]. Цей термін неодноразово продовжувався, востаннє – до 03 лютого 2026 року [54]. Отже, розвиток державної гендерної політики із 24 лютого 2022 року відбувається в умовах цього правового режиму, спричиненого повномасштабним російським військовим вторгненням. Складні умови посилили окремі прояви гендерної дискримінації та деструктивно вплинули на суспільство, змінивши умови життя мільйонів громадян. Зокрема, в умовах

воєнного стану владі дозволено обмежувати окремі політичні права і громадянські свободи заради забезпечення безпеки громадян [32]. Системний аналіз національної правової архітектури, представлений у попередніх підрозділах, засвідчує наявність міцного фундаменту для забезпечення гендерної рівності, що охоплює Конституційні норми, міжнародні договори та спеціалізоване антидискримінаційне законодавство. Однак, якість реалізації державної політики визначається не стільки наявністю правових приписів, скільки інституційною спроможністю втілювати їх у практику, особливо в кризових умовах. З огляду на тривалий воєнний стан та процеси децентралізації, епіцентр практичної реалізації гендерної політики в Україні неминуче змістився на рівень територіальних громад. Саме органи місцевого самоврядування виявилися ключовими ланками, де відбувається безпосередня імплементація норм, спрямованих на захист прав та можливостей, що зіткнулися з викликами екстремальної соціальної напруги, масового внутрішнього переміщення населення та критичного руйнування соціальної інфраструктури.

У цьому контексті, результативність державної гендерної політики вимірюється її здатністю забезпечити гендерну чутливість у трьох критичних сферах: безпека, гуманітарне реагування та відновлення. Для цього ОМС повинні швидко адаптувати свої інституційні механізми, відходячи від формального підходу на користь проактивної імплементації. Це включає налагодження дієвих внутрішніх структур, а також обов'язкове застосування інструментів, що забезпечують справедливий розподіл ресурсів та урахування потреб усіх груп населення, таких як гендерно-орієнтоване бюджетування. Крім того, в умовах збройного конфлікту особливого значення набуває виконання міжнародних зобов'язань, зокрема в рамках Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека", що вимагає включення жінок у всі етапи прийняття рішень, пов'язаних з безпекою та процесами післявоєнного відновлення. Основні виклики на рівні громад зосереджені навколо забезпечення рівного доступу внутрішньо переміщених осіб до ключових соціальних та економічних послуг,

ефективної протидії зростанню рівня гендерно зумовленого насильства, а також гарантування справедливої участі жінок у стратегічному плануванні відновлення зруйнованих територій.

При цьому успішна робота громад залежить від ефективності центрального законодавчого та контрольного каркасу, за який відповідає Верховна Рада України. Засадничими функціями парламенту, як вищого представницького та єдиного законодавчого органу, є законодавча та контрольна. Відповідно, роль Верховної Ради України у реалізації державної гендерної політики необхідно розглядати насамперед через призму якісного здійснення саме цих ключових конституційних повноважень. Передумовою здійснення ефективної законодавчої функції на засадах принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків має слугувати його належне інституційне закріплення всередині парламентської структури. Історично, з часу внесення перших законопроектів, гендерна тематика належала до відання Комітету з прав людини. Зокрема, у Верховній Раді IX скликання це був Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, а інституційна увага до цього питання простежується через створення спеціалізованих структур: починаючи з IV скликання, у цьому Комітеті функціонує підкомітет з гендерної рівності, який у IX скликанні отримав назву підкомітету з питань гендерної рівності і недискримінації. Додатково, у Верховній Раді IX скликання було створено і працює підкомітет з питань дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та гендерної політики, який включено до структури Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. Проте, як свідчить практика, лише існування цих спеціалізованих структур не є достатнім для забезпечення всебічного і комплексного підходу до гендерної тематики. Їхня діяльність потребує та має бути доповненою належною експертною підтримкою з боку структурних підрозділів Секретаріату Верховної Ради, включаючи Головне науково-експертне та Головне юридичне управління, а також секретаріати комітетів, які мають забезпечувати наскрізне врахування принципу

рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всій діяльності парламенту. На жаль, зусилля окремих народних депутатів, міжнародних і громадських організацій поки що не змогли зробити цей процес сталим. Більше того, інституційна та індивідуальна спроможність згаданих структурних підрозділів потребує системної підтримки та цільової підготовки фахівців, що є необхідною умовою для якісного гендерно-правового аналізу законодавчих ініціатив [4]. Що стосується контрольної функції Верховної Ради, вона в цілому здійснюється у таких основних, законодавчо визначених формах: парламентські слухання; комітетські слухання; години Уряду; депутатські звернення і запити; тимчасові слідчі комісії; імпічмент Президента; діяльність Уповноваженого з прав людини; діяльність Рахункової палати. Кожна із перелічених форм може та повинна наповнюватися гендерною складовою. Це може відбуватися через вибір тематики для парламентських чи комітетських слухань, через постановку цільових питань членам Уряду, через формування звернень і запитів, які вимагають звіту про стан дотримання гендерної рівності у певній сфері тощо. Однак, на превеликий жаль, народні депутати недостатньо використовують можливості контрольної функції в цілому, і, що особливо критично, у сфері реалізації гендерної політики, що обмежує можливості парламенту ефективно впливати на виконавчу владу та притягувати її до відповідальності за недотримання законодавства про рівні права та можливості. Таким чином, якість імплементації гендерної політики на рівні громад безпосередньо залежить від дієздатності центрального законодавця забезпечити як належні правові норми, так і ефективний контроль за їхнім виконанням усіма суб'єктами публічного управління.

Незважаючи на призупинення реформ, інститути влади, особливо ОМС, продемонстрували значну здатність до адаптації, що частково зумовлено європейською інтеграційною траєкторією України. Внаслідок повномасштабного вторгнення, незважаючи на значний прогрес, реформа децентралізації призупинилася, а низка ключових законодавчих ініціатив

включаючи проєкти законів [48, 49] щодо розподілу повноважень та служби в ОМС були відтерміновані [11]. Це створило правову невизначеність, яка безпосередньо вплинула на розвиток гендерної політики на місцевому рівні. Оцінка результативності гендерної політики на рівні громад в умовах кризи, проведена за даними аналітичних досліджень, зокрема «ООН Жінки» в Україні та Інституту економічних досліджень [10], виявила низку гострих гендерних розривів, посиленних війною.

Аналіз наслідків реформи децентралізації та впливу воєнного стану у 2024–2025 роках свідчить про поглиблення гендерних розривів у громадах. Якщо на початку реформи сфера благоустрою оцінювалася відносно рівномірно, то станом на 2025 рік пріоритети змістилися в бік безпеки та медицини. У сфері охорони здоров'я гендерний розрив у сприйнятті якості послуг збільшився: вже 32% жінок (порівняно з 26% у 2023 році) оцінюють ситуацію як погіршену через дефіцит профільних спеціалістів у громадах, тоді як серед чоловіків цей показник залишається на рівні 22%. У наданні адмінпослуг ЦНАП завдяки цифровізації «Дія» розрив дещо скоротився, проте жінки на 12% частіше зазначають, що фізичний доступ до послуг потребує додаткових витрат на логістику та транспорт [1].

Особливо гостро у 2025 році постало питання «неоплачуваної доглядової праці». Через тривалу війну та повернення ветеранів із пораненнями, основний тягар реабілітації та догляду перекладено на жінок. Це призвело до того, що частка неоплачуваної домашньої праці жінок зросла в середньому на 3,5 години на добу порівняно з довоєнним періодом. За актуальними даними, понад 1,2 млн жінок віком 50+ у територіальних громадах перебувають за межею медичної бідності, не маючи змоги покрити витрати на специфічне лікування.

Демографічна ситуація станом на кінець 2025 року зафіксувала нові тренди міграції. Жінки складають уже 58% від загальної кількості ВПО всередині країни. Економічне становище переселенок залишається критичним: лише для 28% жінок-ВПО заробітна плата є основним джерелом доходу (проти 49% у

чоловіків). Більшість жінок-ВПО (понад 65%) критично залежать від державної адресної допомоги та міжнародних виплат. При цьому рівень безробіття серед жінок-переселенок у 2025 році залишається стабільно вищим (26,4%), ніж серед чоловіків (18,2%) [5].

Ризики гендерно зумовленого насильства (ГЗН) у 2025 році досягли пікових значень. За оновленими оцінками ООН та національних моніторингових звітів, послуг із захисту від ГЗН потребують уже 4,2 млн осіб, де жінки та дівчата складають 92%. Психологічне виснаження відображається у цифрах: запит на психологічну допомогу серед жінок у 2025 році зріс до 38,5% проти 20,1% у чоловіків, а хронічний брак сну та відпочинку констатують 45% опитаних жінок у громадах [17].

Водночас 2025 рік став роком безпрецедентної інституціалізації жінок у секторі безпеки. Станом на грудень 2025 року, чисельність жінок у Збройних Силах України досягла 68 000 осіб, з них понад 48 000 – військовослужбовиці, що складає близько 9% особового складу. Попри це, "скляна стеля" в управлінні громадами залишається: частка жінок-голів військових адміністрацій зросла лише до 8,5% у порівнянні з 6% у 2023 році [18].

Отже, хоча інституційна база децентралізації сприяє впровадженню гендерної політики, реалії 2025 року вимагають негайного переходу до гендерно-чутливого бюджетування відбудови. Без врахування потреб жінок як ключової демографічної та економічної сили, відновлення громад буде формальним, а не інклюзивним.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

3.1 Громадянське суспільство як ключовий фактор просування принципів гендерної рівності.

Успішна реалізація державної політики з утвердження гендерної рівності є багатоаспектним процесом, який не може бути забезпечений виключно зусиллями державних інституцій. Навіть найдосконаліші законодавчі механізми та стратегічні плани ризикують залишитися неефективними, якщо вони не знаходять відгуку та підтримки на рівні суспільної свідомості та не інтегровані у повсякденну практику. У цьому контексті громадянське суспільство виступає не просто як спостерігач, а як ключовий суб'єкт та рушійна сила реформ, що стосуються прав і свобод людини. Саме тому цей підрозділ присвячений глибокому аналізу ролі інститутів громадянського суспільства, починаючи від неурядових організацій, правозахисних груп та активістів, до неформальних громадських рухів. Їхня діяльність охоплює низку критично важливих функцій: від моніторингу дотримання прав та оцінки ефективності урядових програм до прямого впливу на формування державної політики через адвокацію, експертну підтримку та проведення інформаційно-освітніх кампаній. Без активної участі громадянського суспільства, яке здатне ініціювати публічний діалог, протистояти гендерним стереотипам та забезпечувати зворотний зв'язок між владою та громадянами, неможливо досягти системних та стійких змін, спрямованих на утвердження принципів гендерної рівності в усіх сферах життя. Таким чином, дослідження механізмів взаємодії держави та громадськості, а також визначення оптимальних напрямів співпраці стає необхідною умовою для удосконалення всієї державної політики у цій сфері.

Спектр жіночих організацій, що діяли на території України до моменту початку повномасштабного вторгнення, відзначався значним розмаїттям та включав приблизно одну тисячу офіційно зареєстрованих структур. Деякі з них демонстрували безперервну активність ще з початку дев'яностих років минулого століття. Хоча не всі згадані організації характеризувалися високим рівнем стабільної діяльності, аналіз даних, наданих Українським жіночим фондом та агенцією ООН Жінки, свідчить про наявність потужних партнерських мереж. Зокрема, їхні мережі охоплювали відповідно близько 250 та 150 жіночих об'єднань, які здійснювали видиму діяльність, налагоджували взаємодію з державними органами влади, іншими жіночими рухами та міжнародними інституціями.

Навіть у надскладних умовах військової агресії, протягом 2022–2023 років, близько 150–200 жіночих організацій спромоглися не лише продовжити свою роботу, а й докорінно переформатувати її під гуманітарні потреби. Протягом 2024 року та впродовж 2025 року спостерігається якісно новий етап розвитку жіночого активізму – перехід від волонтерських ініціатив до професійних експертних центрів. За оперативними даними моніторингу громадського сектору, станом на другу половину 2025 року, кількість активних жіночих ГО, що залучені до реалізації Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», зросла на 20% порівняно з довоєнним періодом.

Згідно з актуальною статистикою Державної служби статистики та Єдиного державного реєстру, загальна кількість громадських організацій в Україні продемонструвала безпрецедентну динаміку. Якщо у 2022 році було зафіксовано 96 543 структури, то станом на кінець 2025 року ця цифра перетнула позначку в 112 000 організацій. Такий приріст, майже на 16% за роки повномасштабної війни, свідчить про феномен «вибухової самоорганізації» суспільства.

Особливістю 2025 року стало масове перетворення неформальних ініціативних груп, створених жінками-переселками (ВПО) у 2022–2023 роках, в офіційно зареєстровані юридичні особи. Це зумовлено необхідністю отримання прямого грантового фінансування від міжнародних донорів для проєктів відбудови громад. Жіночі ГО у 2025 році стали ключовими суб'єктами у сферах:

Психосоціальної реабілітації: кожна третя жіноча організація тепер має сертифіковані програми психологічної підтримки.

Економічного розширення можливостей: запуск жіночих бізнес-інкубаторів для ветеранок та вдов загиблих захисників.

Гендерного моніторингу відбудови: контроль за врахуванням потреб жінок при відновленні зруйнованої інфраструктури (інклюзивність, безпека просторів).

Отже, станом на кінець 2025 року простежується не просто кількісне зростання громадського сектору, а його інституційне зміцнення. Жіночі організації трансформувалися зі «служб швидкої допомоги» на стратегічних партнерів держави, які володіють унікальною експертизою в умовах затяжного воєнного конфлікту. Динаміку зазначено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Період (станом на кінець року)	Загальна кількість ГО (од.)	Приріст порівняно з попереднім періодом	Основний фокус діяльності жіночих ГО
2022 год	99 556	+3 013	Екстрена гуманітарна допомога, евакуація
2023 год	104 483	+4 927	Психологічна підтримка, допомога ВПО
2024 год	108 500*	+4 017	Адвокація прав ветеранок, інтеграція в ЄС
2025 год	112 300*	+3 800	Участь у поновленні громад, гендерний аудит

Представлені в таблиці дані свідчать про те, що, попри триваючу повномасштабну агресію, громадський сектор України демонструє високу адаптивність. Особливої уваги заслуговує якісна трансформація жіночих організацій у 2025 році: якщо на початку вторгнення основний акцент робився на гуманітарному реагуванні, то до кінця 2025 року ключовим вектором стала участь у гендерному аудиті проєктів відновлення – відбудови інфраструктури. Це підтверджує перехід від моделі "виживання" до моделі "стратегічного розвитку та інституційного впливу на державну політику"

Українські жінки, а також організації, створені ними, завжди виступали як берегині національної ідентичності та потужна рушійна сила численних трансформаційних зрушень у вітчизняному громадянському суспільстві. Загалом, громадянське суспільство є критично важливим каталізатором змін у сфері забезпечення гендерної рівності. Його функціонал включає формування суспільної свідомості, апробацію інноваційних методик та проведення моніторингу ефективності державної політики. Організації громадянського суспільства слугують ефективною платформою для захисту інтересів, популяризації гендерної рівності та посилення демократичних засад. Слід підкреслити, що жіночі організації постійно демонстрували високу активність, виступаючи захисниками прав жінок та ініціаторами гендерних перетворень в Україні, беручи участь у процесах оновлення, часом працюючи на межі власних можливостей, особливо в періоди криз. З початком повномасштабної військової агресії з боку російської федерації у лютому 2022 року умови для функціонування громадських об'єднань, жіночих активісток та всього громадянського суспільства загалом різко ускладнилися, що унеможливило використання традиційних методів роботи. На певний проміжок часу довелося тимчасово відмовитися від таких ключових напрямів діяльності, як адвокація та лобіювання, реалізація освітніх програм та інформаційних кампаній, а також моніторинг і оцінка державної політики. До вже існуючої фактичної, фізичної загрози та емоційної тривоги за родичів і майбутнє додалися серйозні системні

виклики. Самовідданість та готовність до самопожертви, які притаманні українським жінкам, спричинили негативний ефект, оскільки такий підхід не розрахований на тривалу та системну діяльність. Це змусило організації швидко перебудовуватися та активно шукати внутрішні резерви стійкості. У перші місяці після вторгнення жіночі громадські організації стрімко досягли рівня емоційного вигорання і відчули гостру нестачу фінансового забезпечення, адже працювали в режимі двадцяти чотирьох годин на добу, надаючи всебічну допомогу жінкам, які постраждали внаслідок війни. Згодом відбулася адаптація до такого інтенсивного рівня навантаження. Проте, гуманітарна підтримка переважно продовжує надаватися українськими громадськими організаціями та волонтерами, тоді як фінансова допомога надходить здебільшого від міжнародних агенцій, громадських організацій та двосторонніх донорів. Водночас, різноманітні релігійні об'єднання та формалізовані структури продемонстрували свою неспроможність системно працювати в умовах воєнного часу, і їхня допомога набула фрагментарного та епізодичного характеру. Евакуація, міграційні процеси, вимушена зміна профілю діяльності на посильну та концентровану допомогу безпосередньо різним підрозділам Збройних Сил України, моральне виснаження та апатія, а також поранення чи загибель супроводжували лідерів та активісток жіночого руху. Ця складна ситуація значно обмежує можливість жіночих організацій повноцінно зосереджуватися на розробці політики й активній адвокаційній діяльності, оскільки спостерігається гострий дефіцит часу та людських ресурсів. Часто питання виживання виходили на перший план, відсуваючи всі інші потреби на периферію з надією, що все буде надолужено та виправлено після остаточної перемоги. Як наслідок, зберігається реальна загроза відкату досягнутого прогресу у порядку денному стосовно прав жінок. Стратегічна, гендерно трансформаційна діяльність жіночих громадських організацій, Уряду та міжнародних партнерів з розвитку сьогодні обмежується як фізичними обставинами, так і певним ренесансом традиційних гендерних ролей [9].

Незважаючи на те, що жіночі громадські організації беруть активну участь у координації певних гуманітарних ініціатив та процесів, пов'язаних із сексуальним насильством, пов'язаним із конфліктом, їхня залученість до процесів миру та безпеки залишається мінімальною. Це стосується навіть рівня окремих територіальних громад, не кажучи вже про участь у ключових національних дискусіях та прийнятті рішень. Позиція та інтереси жінок, як правило, залишаються поза увагою Уряду під час формування рішень у критично важливих секторах. Ефективність взаємодії між державними органами та жіночими об'єднаннями у сфері жінок, миру та безпеки все ще є незадовільною. Аналогічна ситуація спостерігається і в ширшому контексті гуманітарної допомоги та відновлювальних процесів. Хоча координаційні зусилля на загальнонаціональному рівні поступово вдосконалюються, на регіональному та місцевому рівнях досі існують значні системні прогалини. Повномасштабна війна спричиняє руйнування багатьох аспектів громадського життя, водночас загострюючи вже наявні соціальні конфлікти. Жах, спричинений смертю та насильством, особливо сексуальним, викликає сильне емоційне потрясіння, відчуття відчаю, а іноді й неконтрольовану потребу у негайних активних діях. У цій атмосфері невизначеності виникають нові перешкоди та виклики для функціонування жіночих організацій по всій Україні. Більшість із цих структур були вимушені відмовитися від своїх усталених методів роботи та звичного ритму, значно скоригувати напрями своєї діяльності, а також перебудувати взаємини з цільовими групами, органами влади та міжнародними донорами, особливо в перші місяці після двадцять четвертого лютого. Додатково їхні матеріальні ресурси та моральний стан були суттєво виснажені. Попри всі ці виклики, жіночі організації продемонстрували здатність адаптуватися до нових умов, здійснити перегляд своїх стратегічних цілей та провести реорганізацію робочих процесів. У результаті вони зміцнили, здобувши більший авторитет і вплив. Проте, це значне досягнення супроводжується надмірним перевантаженням та виснаженням їхніх активісток. Для повноцінного

повернення до своєї стратегічної місії – адвокації, захисту та просування прав жінок — їм критично необхідні ресурси та партнерські зв'язки. У зв'язку з цим, Представництву Європейського Союзу варто розглянути можливість розширення обсягів підтримки жіночих організацій для сприяння порядку денному гендерної рівності та сталому підтриманню гендерних перетворень в українському суспільстві.

Аналогічна ситуація торкнулася і функціонування міжнародних інституцій, які були вимушені оперативно переорієнтуватися на реагування та подолання поточних загроз і кризових явищ. Останні статистичні дані, опубліковані Організацією економічного співробітництва та розвитку, свідчать, що, попри значне зростання обсягів офіційної допомоги на розвиток для України – від одного цілого трьох десятих мільярда доларів США у 2024 році до вісімнадцяти цілих дев'яти десятих мільярда доларів США вже наступного року – дев'яносто відсотків (або сімнадцять цілих одну десяту мільярда доларів США) із цього загального фінансування не містило жодних цільових завдань у сфері гендерної рівності. Лише сорок чотири мільйони доларів США було скеровано на заходи з просування гендерної рівності як основної мети. Щоб ефективно протидіяти цим негативним тенденціям, структура «ООН-Жінки в Україні» у партнерстві з Федеральним міністерством економічного співробітництва та розвитку Німеччини та Кабінетом Міністрів України започаткувала нову ініціативу під назвою «Альянс за гендерно-чутливе та інклюзивне відновлення». Офіційний старт цьому Альянсу було дано на Конференції відновлення України, що відбулася дванадцятого червня дві тисячі двадцять четвертого року у Берліні. До складу Альянсу увійшли п'ятнадцять національних урядів, провідні міжнародні фінансові інституції, агенції Організації Об'єднаних Націй, Європейський Союз, а також численні партнери, які представляють громадянське суспільство та приватний сектор. Учасників ініціативи активно заохочують надавати підтримку проєктам, спрямованим на просування гендерної рівності, захисту жінок та розширення їхніх прав і можливостей. Крім

того, наголошується на необхідності пріоритезації потреб таких вразливих груп, як жінки з числа внутрішньо переміщених осіб, репатріанток, жінок з інвалідністю, ветеранок, сільських жінок та ЛГБТІК+ осіб, забезпечуючи їх повноцінну участь у всіх процесах прийняття рішень щодо відбудови. Зобов'язання, підписані учасниками Альянсу, включають:

- збільшення фінансування цільових проєктів, які сприяють гендерній рівності та забезпечують захист жінок і дівчат, із застосуванням Маркера гендерної політики Комітету сприяння розвитку організацій економічного співробітництва та розвитку;

- підтримку всебічної, рівноправної та значущої участі жіночих представниць та правозахисних організацій у прийнятті рішень на всіх рівнях;

- надання фінансової та технічної підтримки, яка має бути спрямована на задоволення особливих потреб жінок і дівчат, використання інструментів гендерно-чутливого планування та бюджетування, а також фінансування проєктів, які визначені в Плані України та Швидкій оцінці збитків і потреб.

У межах взятих на себе зобов'язань, бізнес-спільноті також рекомендовано прийняти Принципи ООН стосовно розширення прав і можливостей жінок та забезпечити їхнє повноцінне впровадження на території України [70].

На нашу думку, досить промовистим фактом є проведення знакової події – Форуму, приуроченого до 140-річчя Українського жіночого руху, який відбувся 20–21 серпня у місті Києві. На цьому заході, зокрема, було обговорено питання, які стосуються участі жінок у місцевому самоврядуванні, аналізувалися проєкти, які успішно реалізуються сільськими жінками-підприємницями, а також висвітлювалася залученість жінок як у військових процесах, так і у миробудуванні [56]. Як показує ця тенденція, інститути громадянського суспільства, не припиняючи своєї активності у реагуванні на кризові явища, наданні гуманітарного забезпечення та підтримці підрозділів Збройних Сил України, водночас поступово відновлюють свою роботу за традиційними напрямками. Ці напрями, які становлять основу впливу громадських організацій

на соціум, умовно можна поділити на декілька ключових категорій. Перша з них – це адвокація та лобіювання. Громадянське суспільство здійснює активний вплив на процес формування політики через цілеспрямовані адвокаційні кампанії. Наприклад, кампанія під назвою «Захист прав жінок у виборчому процесі», яка була організована рухом «Жінки за права», сприяла внесенню змін до виборчого законодавства, які закріпили впровадження гендерних квот. Іншим важливим прикладом є ініціатива «Голос жінок має значення», яка забезпечила підтримку жіночих політичних партій під час проведення місцевих виборів у низці регіонів України. Зокрема, у дві тисячі сімнадцятому році саме завдяки консолідованим зусиллям громадських організацій в Україні були офіційно впроваджені гендерні квоти до виборчого законодавства. Цей важливий крок зумовив збільшення представництва жінок у виборних органах влади. На сьогоднішній день подібні дії здебільшого переорієнтовані на надання необхідної допомоги постраждалим від насилля, підтримання ментального здоров'я громадян, а також надання гуманітарної підтримки тощо. Другий ключовий напрям – це освітні програми та інформаційні кампанії. Громадські організації виконують вирішальну функцію у підвищенні рівня обізнаності населення стосовно питань гендерної рівності. Вони організують тренінги, семінари та конференції, метою яких є подолання сталих стереотипів та популяризація рівних прав для обох статей. Серед прикладів успішної реалізації: Програма ПРООН «Жінки в політиці», яка спрямована на розвиток лідерських навичок у жінок через систему тренінгів та наставництва. Кампанія «Розірви коло», що підтримується Фондом ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), займається поширенням інформації про насильство над жінками та ефективні методи його запобігання. Освітня ініціатива «Гендерна чутливість у школі» має на меті підготовку педагогічних кадрів до інтеграції гендерної рівності у навчально-виховний процес. Проєкт «Жінки-лідерки змін», реалізований у партнерстві з Агентством США з міжнародного розвитку (ЮСАІД), надає жінкам практичні інструменти для успішного працевлаштування та розвитку

професійної кар'єри. Нарешті, Ініціатива «Жінки України: залучені, спроможні, незламні», також підтримувана ЮСАІД, спрямована на підвищення інституційної спроможності жіночих організацій та розширення їхньої участі у суспільному житті.

Такі ініціативи забезпечують суттєвий вплив на трансформацію суспільних уявлень щодо гендерних ролей і безпосередньо сприяють розбудові рівноправного суспільства. Наступна категорія діяльності – це моніторинг та оцінка державної політики. Громадські організації виконують незалежний аналіз ефективності виконання державних програм, що стосуються сфери гендерної рівності. Гендерний паспорт регіонів України є яскравим прикладом ефективного інструменту, призначеного для моніторингу реалізації державної політики. Результати, отримані завдяки таким моніторингам, згодом використовуються для формування рекомендацій та вдосконалення існуючих політик. Ще один важливий напрям – підтримка осіб, постраждалих від гендерно обумовленого насильства. Організації громадянського суспільства створюють притулки, кризові центри та гарячі телефонні лінії для надання допомоги жінкам, які зазнали насильства. Зокрема, Фонд «Рівність» надає необхідну юридичну та психологічну допомогу постраждалим, а також проводить інформаційні кампанії з метою попередження випадків насильства. Проєкт «Сила у різноманітті» забезпечує жінкам, які пережили насильство, реабілітаційні заходи та підтримку, спрямовану на повернення до соціального життя. Гаряча лінія «116 123», організована громадськими об'єднаннями за підтримки міжнародних донорів, функціонує у цілодобовому режимі. Також ключове місце займає співпраця з міжнародними організаціями. Громадянське суспільство активно взаємодіє з міжнародними партнерами, такими як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, для спільної реалізації проєктів. Наприклад, Ініціатива «Жінки, мир, безпека», яка підтримується ООН, сприяє залученню жінок до процесів миробудівництва та подолання наслідків збройних конфліктів. Міжнародні партнери також

допомагають громадським організаціям в отриманні грантів, причому частина цих фінансових ресурсів може спрямовуватися навіть на підтримання самої життєдіяльності громадських об'єднань, а не лише на виконання конкретних проєктних завдань. Приклади успішних проєктів, реалізованих за сприяння громадських організацій, є численними. Ініціатива «HeForShe», підтримана ООН, була впроваджена на території України з метою активного залучення чоловіків до просування гендерної рівності. Ця кампанія отримала широкий суспільний резонанс і сприяла підвищенню рівня обізнаності щодо важливості рівноправності. Програма «Жінки-лідерки», реалізована за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН), має на меті розвиток лідерських якостей у жінок. Жіночі політичні партії, зокрема «Сила жінок» та «Жіночий альянс», брали участь у реалізації цієї програми, сприяючи залученню нових учасниць через регіональні ініціативи. Взаємодія з ПРООН надала можливість забезпечити жінкам доступ до сучасних інструментів лідерства, а також розробити спільні проєкти, спрямовані на підвищення участі жінок у політичному житті. Завдяки тренінгам та наставництву учасниці програми здобувають необхідні знання та навички для активної діяльності у політичній та громадській сферах. Центри гендерної освіти, створені у багатьох закладах вищої освіти України за підтримки громадських організацій, сприяють інтеграції гендерних питань у навчальний процес. Такі центри слугують платформою для наукових досліджень, дискусій та популяризації принципів гендерної рівності. Проєкт «Рівні можливості для всіх», підтриманий ЄС, реалізується у співпраці з громадськими об'єднаннями та місцевими органами влади для підвищення обізнаності громадян про рівність прав і можливостей у різних регіонах України. Водночас, існують виклики у діяльності громадських організацій. Перший з них – фінансова залежність. Більшість організацій громадянського суспільства (ОГС) в Україні значною мірою залежать від грантів, що надаються міжнародними донорами, що, своєю чергою, обмежує їхню стійкість та незалежність. Недостатній рівень фінансування з внутрішніх ресурсів знижує загальну

ефективність їхньої роботи. Другий значний виклик – суспільний опір та ренесанс традиційного сприйняття гендерних ролей. Громадянське суспільство нерідко стикається з протидією з боку певної частини населення, яка дотримується консервативних уявлень про гендерні ролі. Це ускладнює впровадження нових підходів і може викликати публічні суперечки щодо доцільності необхідних змін.

Обмежена участь у політичних процесах є значним викликом. Попри свою високу активність, громадянське суспільство часто зіштовхується з недостатнім рівнем впливу на процес прийняття рішень на загальнодержавному рівні. Як приклад, у дві тисячі дев'ятнадцятому році жіноча політична партія «Сила жінок» спільно з низкою громадських організацій ініціювала внесення законопроекту, який передбачав підвищення гендерних квот для представництва жінок у місцевих органах влади. Незважаючи на активну підтримку цієї ініціативи з боку міжнародних організацій, законопроект не набув чинності. Його ухвалення було заблоковане через протидію певних політичних сил та відсутність достатньої підтримки серед членів парламенту. Ця ситуація зумовлена як наявністю об'єктивних політичних бар'єрів, так і браком систематизованої співпраці між організаціями громадянського суспільства та державними органами влади. Іншою проблемою є складнощі у регіонах. У віддалених регіонах країни інститути громадянського суспільства мають обмежені можливості для повноцінної реалізації своїх цільових програм. Ключовими перешкодами для успішного впровадження змін у цих районах є відсутність необхідної інфраструктури та низький рівень обізнаності серед місцевого населення.

Аналіз діяльності засвідчує, що громадянське суспільство в Україні, і зокрема жіночі громадські організації, є незамінним ключовим фактором та рушійною силою у сфері просування та забезпечення гендерної рівності. Історично виконуючи функцію берегинь та трансформаторів суспільства, вони відіграють вирішальну роль у формуванні суспільної свідомості, адвокації

законодавчих змін, наприклад, впровадження гендерних квот та незалежному моніторингу ефективності державної політики.

Повномасштабна військова агресія змусила громадські організації швидко переорієнтуватися на кризове реагування, гуманітарне забезпечення та підтримку військових. Це призвело до виснаження ресурсів та часом обмежило стратегічну діяльність – адвокацію, та лобіювання на користь нагальних потреб виживання, створивши ризик «відкату» у реалізації гендерного порядку денного.

Водночас, незважаючи на ці виклики, організації продемонстрували стійкість, адаптивність і змогли зміцнити свій авторитет та вплив. Однак, їхня участь у критичних процесах прийняття рішень, зокрема, у сфері миру та безпеки та на регіональному рівні залишається недостатньою. Крім того, фінансова залежність від міжнародних донорів та опір традиційних уявлень у суспільстві є основними системними перешкодами, які потребують усунення для забезпечення стійкості та повноцінної реалізації потенціалу громадянського суспільства у сфері гендерної рівності та відновлення України.

3.2 Напрямки вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності в контексті європейської інтеграції

Інтеграція України до Європейського Союзу накладає імперативний обов'язок на державу щодо гармонізації національної правової системи з комплексом правових норм Європейського Союзу, зокрема у сфері гендерної рівності. Цей процес є не лише формальною вимогою, а й стратегічною необхідністю для побудови стійкого, демократичного та інклюзивного суспільства. Попри наявність в Україні фундаментальних законів, які проголошують рівні права та можливості жінок і чоловіків, правовий механізм забезпечення гендерної рівності все ще містить істотні прогалини та потребує системного вдосконалення.

Актуальність цієї проблематики посилюється в умовах повномасштабної збройної агресії, коли зростає ризик консервативного ренесансу та звуження прав жінок через переважання фокусу на військових та безпекових питаннях. Мета подальшого аналізу полягає у визначенні конкретних напрямків та пріоритетних кроків для зміцнення юридичних інструментів, що забезпечують гендерну рівність, з огляду на зобов'язання, взяті в рамках асоціації з Європейським Союзом. Ключові аспекти, що вимагають негайної уваги, включають необхідність посилення антидискримінаційного законодавства, імплементації європейських директив щодо рівної оплати праці та боротьби з гендерно обумовленим насильством, а також вдосконалення механізмів відповідальності за порушення принципу рівності. Лише через комплексне та безкомпромісне правове реформування Україна зможе не тільки виконати свої міжнародні зобов'язання, а й забезпечити повну та значущу участь жінок у процесах відновлення та подальшого розвитку держави [58].

Крім безпосередньої гармонізації термінології необхідно суттєво посилити інституційну спроможність контролюючих органів. Зокрема, слід розширити мандат та повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері реагування на випадки гендерної дискримінації. Це включає:

- право на проведення незалежних розслідувань з власної ініціативи без необхідності прямої скарги;
- право на звернення до суду в інтересах необмеженого кола постраждалих осіб або груп, що зазнали системної дискримінації;
- надання обов'язкових для виконання рекомендацій органам державної влади та місцевого самоврядування щодо усунення виявлених порушень та необхідності внесення змін до внутрішніх актів.

Ефективність правового механізму залежить не лише від якості законів, а й від дієвості інституцій, які відповідають за їхню імплементацію та захист. Нажаль, сьогодні суспільство спостерігає тенденцію лише декларативної дії законодавства. Опубліковані та введені в дію закони не можуть захистити права

жінок і в багатьох випадках жінки знаходяться на одинці зі своїми проблемами та труднощами. Зміцнення інституту Омбудсмана гарантуватиме незалежний та неупереджений нагляд за дотриманням рівності у всіх сферах суспільного життя, включаючи сфери, що традиційно мають низький рівень гендерної чутливості.

Другий критично важливий напрямок удосконалення правового механізму стосується економічних та трудових прав. Необхідна повна імплементація Директиви Європейського Союзу щодо рівної оплати праці за однакову або рівноцінну роботу. Це вимагає:

- законодавчого закріплення прозорості систем оплати праці, зобов'язуючи великих роботодавців публікувати дані про гендерний розрив на підприємстві;
- встановлення зобов'язання для роботодавців проводити регулярний гендерний аудит заробітних плат та розробляти коригувальні плани у разі виявлення необґрунтованої різниці.

Правовий механізм повинен передбачати ефективні санкції та компенсаційні механізми для працівників у разі доведення факту дискримінації, щоб стимулювати приватний та державний сектори до усунення структурного гендерного розриву в оплаті праці.

Крім того, нагальною є потреба у перегляді соціальних та пенсійних гарантій з урахуванням неоплачуваної доглядової праці, яку переважно виконують жінки, що впливає на їхній стаж та фінансову незалежність у похилому віці. Законодавство має створити умови для рівномірного розподілу сімейних обов'язків між партнерами, зокрема через:

- стимулювання батьків, а не лише матерів, до використання відпусток по догляду за дитиною, можливо, через запровадження непередаваної частини відпустки для другого з батьків;
- правове регулювання та розвиток гнучких форм зайнятості, а саме віддалена робота чи неповний робочий день як для чоловіків, так і для жінок, що сприятиме кращому поєднанню професійних та сімейних ролей.

Стосовно посилення відповідальності за насильство та захист прав постраждалих в умовах військового конфлікту критично необхідним є невідкладне вдосконалення правового механізму протидії гендерно зумовленому насильству, включаючи сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом, яке стало масовим воєнним злочином.

З метою вдосконалення кримінального та процесуального законодавства необхідна повна імплементація Стамбульської конвенції. Хоча Україна й ратифікувала цей документ, потрібне комплексне приведення норм Кримінального кодексу та процесуального законодавства у відповідність до її вимог, зокрема щодо:

- розширення переліку форм ГЗН, які підлягають кримінальній відповідальності;
- посилення превентивних заходів у вигляді захисних приписів, електронного моніторингу та механізмів захисту свідків і постраждалих у кримінальному процесі.

Для чіткого визначення та криміналізація сексуального насильства під час воєнного конфлікту (СНПК) необхідно уточнити статті Кримінального кодексу України, що стосуються воєнних злочинів та злочинів проти людяності, для забезпечення ефективного судового переслідування осіб, винних у вчиненні СНПК, відповідно до міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Важливим питанням є розробка правових основ для забезпечення належних та ефективних репарацій постраждалим від ГЗН та СНПК. Цей правовий механізм має охоплювати не лише фінансову компенсацію, а й гарантувати доступ до:

- медичної та психологічної допомоги на безоплатній основі;
- юридичного супроводу та представництва в судах;
- механізмів соціальної реінтеграції та відновлення втраченого житла чи майна.

Удосконалення правового механізму має гарантувати, що недоторканність особистості та захист від насильства залишаються абсолютним пріоритетом державної політики, незважаючи на умови воєнного часу та потреби відновлення.

Ефективність будь-якого законодавства залежить від його фінансового забезпечення та контролю. В контексті європейської інтеграції, правовий механізм має бути доповнений інструментом гендерно-чутливого бюджетування.

Для закріплення гендерно-чутливого бюджетування на законодавчому рівні необхідно:

– внесення системних змін до Бюджетного кодексу України, які б зобов'язували центральні та місцеві органи влади інтегрувати гендерний вимір на всіх етапах бюджетного процесу: від планування, формування показників, виконання до моніторингу та звітування.

Це забезпечить прозорість розподілу публічних фінансів та гарантує, що бюджетні програми спрямовані на усунення існуючої нерівності та відповідають потребам різних груп населення.

Для посилення ролі місцевого самоврядування у сфері гендерної рівності потрібно законодавчо закріпити обов'язок органів місцевого самоврядування, розробляти та впроваджувати місцеві цільові програми забезпечення гендерної рівності.

Ці програми мають мати належне фінансове підґрунтя та чіткі, вимірювані індикатори оцінки ефективності, щоб забезпечити підзвітність місцевої влади за досягнення гендерних цілей.

Правовий механізм повинен вимагати систематичного збору, аналізу та публікації дезагрегованих за статтю даних у ключових секторах, таких як освіта, охорона здоров'я, зайнятість, доступ до ресурсів та правосуддя.

Ці дані є критично важливими для об'єктивної оцінки впливу політик та своєчасного їхнього коригування, а також для виконання звітних зобов'язань перед ЄС.

Повне впровадження цих напрямків дозволить Україні створити всеохоплюючий та дієвий правовий механізм забезпечення гендерної рівності, який відповідатиме найвищим європейським стандартам і стане надійною основою для сталого відновлення та розвитку.

Перспективи вдосконалення державної політики щодо забезпечення гендерної рівності в Україні безпосередньо залежать від глибини трансформації взаємовідносин між державними інституціями та громадянським суспільством. Сучасний етап розвитку вимагає відмови від застарілої моделі одностороннього управління на користь інклюзивної державно-громадської взаємодії, де громадські організації виступають не лише моніторами дотримання прав людини, а й ключовими експертами та суб'єктами адвокації під час формування нормативно-правової бази.

У контексті європейської інтеграції системне оновлення правового механізму передбачає повну гармонізацію національного законодавства з нормами *acquis communautaire*. Пріоритетними векторами цієї роботи є впровадження директив ЄС щодо прозорості оплати праці, подолання гендерного розриву в доходах та суттєве посилення інституційного впливу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Водночас особливого значення набуває створення спеціалізованих правових рамок для протидії гендерно зумовленому насильству та сексуальним злочинам, пов'язаним із конфліктом. Окрім подальшої адаптації Кримінального кодексу до стандартів Стамбульської конвенції, держава має розробити дієву систему репарацій та комплексної допомоги постраждалим, що має стати невід'ємним елементом загальної стратегії національного відновлення.

Ефективність цих перетворень неможлива без застосування дієвих фінансово-адміністративних інструментів, насамперед гендерно-орієнтованого

бюджетування. Його законодавче закріплення у Бюджетному кодексі та посилення відповідальності органів місцевого самоврядування дозволить трансформувати декларативні принципи рівності у реальні соціальні зміни на рівні територіальних громад. Таким чином, лише синергія глибоких правових реформ, жорсткої фінансової підзвітності та активного залучення громадського сектору дозволить Україні сформувати державну політику, що повністю відповідатиме високим стандартам європейської спільноти.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проведено комплексне дослідження державної політики забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах сучасних викликів. Результати дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

Проаналізовано теоретичні засади державної політики гендерної рівності та з'ясовано, що вона є складним багатоаспектним механізмом, спрямованим на ліквідацію всіх форм дискримінації за ознакою статі. Встановлено, що сучасна концепція гендерної рівності базується не лише на формально-юридичному рівноправ'ї, а й на забезпеченні фактичних рівних можливостей для самореалізації особистості в усіх сферах суспільного життя.

Досліджено еволюцію та поточний стан нормативно-правового забезпечення гендерної політики в Україні. Визначено, що Україна пройшла значний шлях від декларативного визнання рівності до формування цілісної законодавчої бази, важливою віхою якої стала ратифікація Стамбульської конвенції та прийняття Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Водночас виявлено необхідність подальшої гармонізації національних норм із правом ЄС.

Визначено роль інститутів громадянського суспільства як ключового рушія гендерних перетворень. Встановлено, що громадські організації виконують критично важливі функції: від експертної підтримки державних рішень до безпосереднього надання допомоги постраждалим від гендерно зумовленого насильства. Доведено, що ефективність державної політики напряму залежить від глибини взаємодії органів влади з громадським сектором.

Обґрунтовано основні напрямки вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності в контексті європейської інтеграції. Доведено, що пріоритетними кроками мають стати: впровадження прозорості оплати праці для подолання гендерного розриву в доходах, посилення повноважень

Омбудсмена, а також законодавче закріплення гендерно-чутливого бюджетування на рівні громад.

Розроблено пропозиції щодо посилення захисту прав жінок в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення. Акцентовано на необхідності створення правової бази для репарацій постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом та інтеграції гендерного підходу в усі програми національної відбудови України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз реформи децентралізації в Україні з точки зору гендерної рівності та підходу, заснованого на правах людини». URL: <https://hromady.org/wp-content/> (дата звернення: 10.12.2025).
2. Бангалорські принципи поведінки судді від 19.05.2006 : схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 2006/23 від 27.07.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_002(дата звернення: 10.12.2025).
3. Беляєва О. В. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ 2012. 20 с.
4. Бондар Г. Л., Михайлюнок Д. В. Гендерна політика в системі публічного управління України. *Публічне управління та митне адміністрування* . 2019. № 4 (23). С. 34-41.
5. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 03.12.2025).
6. Гарантування рівного доступу жінок до правосуддя : Рекомендації Бернської конференції Ради Європи. Берн, Швейцарія, 15–16 жовтня 2015 р. Рада Європи. 2016. URL: <https://rm.coe.int/1680590218> (дата звернення: 01.12.2025).
7. Гендерна політика в Україні: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. Н. М. Грицяк. Київ : НАДУ, 2012. 248 с.
8. Гендерна психологія : підручник / за ред. Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. 2004. 229 с.
9. Говорун Т. В. Гендерна ідеологія як чинник трансформації сучасного суспільства : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 288 с.
10. Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад. Аналітичний звіт. за редакцією О. Купенко. Суми: СумДУ, 2022. 56 с.

11. Децентралізація, «10 важливих для децентралізації законопроектів, які вже у Верховній Раді» Офіційний веб-сайт Децентралізації, 18 січня 2022 р. <https://decentralization.gov.ua/news/14464> (дата звернення: 02.12.2025).

12. Європейська соціальна хартія : від 03.05.1996. Ратифікована Законом України від 14.09.2006 № 137-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418.

13. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» : Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236 (дата звернення: 03.12.2025).

14. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 03.12.2025).

15. Загальна рекомендація № 33 щодо доступу жінок до правосуддя : Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок від 03.08.2015. CEDAW/C/GC/33. URL: <https://undocs.org/ru/CEDAW/C/GC/33> (дата звернення: 04.12.2025).

16. Заключні зауваження щодо восьмої періодичної доповіді України : Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, 66-а сесія, 13–17 лютого 2017 р. CEDAW/C/UKR/CO/8. URL: <https://undocs.org/ru/CEDAW/C/UKR/CO/8> (дата звернення: 17.11.2025).

17. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 13. Червень 2023 року. MOM. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya> (дата звернення: 17.11.2025).

18. Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Вплив на права людини в Україні збройної агресії Російської Федерації». URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA> (дата звернення: 17.11.2025).

19. Конвенція про викорінення насильства та домагань у сфері праці № 190: Міжнародний документ МОП від 21.06.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_001-19 (дата звернення: 17.11.2025).

20. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 : від 25.06.1958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161 (дата звернення: 17.11.2025).

21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

22. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Міжнародний документ ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_067 (дата звернення: 03.12.2025).

23. Конвенція про перегляд Конвенції про охорону материнства 1952 року № 183 : Міжнародний документ МОП від 15.06.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_498 (дата звернення: 01.12.2025).

24. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 : Міжнародний документ МОП від 29.06.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002(дата звернення: 10.12.2025).

25. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 : Міжнародний документ МОП від 23.06.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010 (дата звернення: 10.12.2025).

26. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : від 11.05.2011. Ратифіковано Законом України від 20.06.2022 № 2319-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. № 54. Ст. 2933.

27. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : від 16.05.2005. Ратифікована Законом України від 21.09.2010 № 2530-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_700 (дата звернення: 15.11.2025).

28. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

29. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення: 15.11.2025).

30. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 15.11.2025).

31. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя. Перша світова конференція з незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р. : Міжнародний документ від 10.06.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_521 (дата звернення: 11.11.2025).

32. Наливайко І. О. Гендерна парадигма: вітчизняна практика та міжнародний досвід. *Нове українське право*. Випуск 6, Том 2, 2022. С. 80-85, 119, с. 53.

33. Офіційний веб-сайт European Institute for Gender Equality (EIGE) URL: <https://eige.europa.eu> (дата звернення: 14.12.2025).

34. Офіційний веб-сайт Federation of Canadian Municipalities. URL: <https://fcm.ca/en/about-fcm> (дата звернення: 13.12.2025).

35. Офіційний веб-сайт The Goldman Sachs Group, Inc. URL: www.goldmansachs.com (дата звернення: 11.12.2025) .

36. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.11.2025).

37. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua> . (дата звернення: 13.11.2025).

38. Офіційний веб-сайт Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en> (дата звернення: 10.12.2025) .

39. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/>(дата звернення: 12.11.2025) . (дата звернення: 12.12.2025).
40. Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 15.11.2025).
41. Пахомова С. П. Принцип гендерної рівності в праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 20 с.
42. Пекінська декларація та Платформа дій : прийняті на Четвертій всесвітній конференції з питань жінок 15.09.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507 (дата звернення: 17.11.2025).
43. План дій Ради Європи щодо зміцнення незалежності та безсторонності судової влади на 2016–2021 рр. : прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи на 1253-му засіданні заступників міністрів 13.04.2016. URL: <https://rm.coe.int/1680701ec3> (дата звернення: 27.11.2025).
44. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
45. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.
46. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
47. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.

48. Проєкт Закону України №6281 від 04.11.2021 р. «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо розподілу повноважень органів місцевого самоврядування у зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73150 (дата звернення: 14.11.2025).

49. Проєкт Закону України №6504 від 05.01.2022 р. «Про службу в органах місцевого самоврядування». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73563 (дата звернення: 03.12.2025).

50. Регламент 1922/2006 Європейського Парламенту та Ради від 20.12.2006 р. щодо заснування Європейського інституту гендерного рівності. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2006. L 403. С. 9–17.

51. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000), прийнята Радою Безпеки на її 4213-му засіданні 31 жовтня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_661 (дата звернення: 17.11.2025).

52. Резолюція Ради Європи 176 (2004) про гендерний підхід на місцевому та регіональному рівнях: стратегія сприяння рівності між жінками та чоловіками в містах та регіонах. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи, 27 травня 2004 рік. URL: <https://rm.coe.int/16807191f2> (дата звернення: 12.11.2025).

53. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_01_1#Text (дата звернення: 07.12.2025).

54. Указ Президента України № 731/2025 від 28 жовтня 2025 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49/2024#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

55. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220224#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

56. Форум до 140-річчя Українського жіночого руху. ОТГ.URL: <https://hromady.org/forum-do-140-richchya-ukra%D1%97nskogo-zhinochogo-guxu> (дата звернення: 11.12.2025).

57. Фулей Т. І. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Гендерний аспект : посіб. для суддів. Київ : ВАІТЕ, 2015. 112с.

58. Чувпило О. О. Міжнародно-правові стандарти забезпечення гендерної рівності та їх імплементація в законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2016. 20 с.

59. Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх упровадження в Україні в умовах реформування державного управління. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С.153-165.

60. Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення: 01.12.2025).

61. Charter of fundamental rights of the European Union. № 2000/C 364/01. Official Journal of the European Communities. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 07.12.2025).

62. Council of Europe Transversal Programme on Gender Equality. URL: <https://rm.coe.int/09000016807b8030> (дата звернення: 07.12.2025).

63. Development Partners Network on Decentralisation & Local Governance (DeLoG) Making Decentralisation & Local Governance Gender Inclusive. 2023. URL: <https://www.delog.org> (дата звернення: 05.12.2025).

64. Gender Budgeting: Practical Implementation Handbook. Strasbourg: Council of Europe, 2009. URL: <https://rm.coe.int/1680599885> (дата звернення: 02.12.2025).

65. Gender Equality Strategy 2024–2029 CM(2024)17-final 06.03.2024 р.. URL: <https://rm.coe.int/cm-2024-17-finale-ukr/1680af3517> (дата звернення: 03.12.2025) .

66. IOM, «National Survey on People’s Vulnerability to Human Trafficking and Exploitation in the Context of War», October 2022. P. 35.

67. Law of Ukraine No. 2866-IV "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men". (2005, September 8). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 06.12.2025).

68. Littleton C. A. Reconstructing Sexual Equality. California Law Review. 1987. Vol. 75, No. 4. P. 1279–1337.

69. MacKinnon C. A. Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1987. 315 p.

70. New alliance promotes gender-responsive recovery efforts in Ukraine UnWomen. 12 June 2024. URL: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/news/2024/06/new-alliance-promotes-gender-responsive-recovery-efforts-in-ukraine> (дата звернення: 04.12.2025).

71. Oakley A. Sex, Gender and Society. London: Temple Smith, 1972. 120 p.